

КОНДРАТ А. В.,

аспірантка

*(Київський університет інтелектуальної
власності та права)***УДК 342.922****DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.85>****СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ**

У статті досліджено суб'єктів запобігання тінізації економіки та запропоновано їх класифікацію. Вказано, що тінізація економіки є багатограним соціально-економічним явищем, що вимагає міжвідомчої координації, комплексного підходу та участі широкого кола суб'єктів.

Зроблено висновок, що систему суб'єктів запобігання тінізації економіки доцільно розглядати наступним чином: 1) Національні суб'єкти запобігання тінізації економіки, які доцільно поділити на: 1) державні суб'єкти: а) загальної компетенції (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України тощо); б) суб'єкти спеціальної компетенції (міністерства, відомства, органи виконавчої влади, судові, правоохоронні органи тощо); 2) недержавні суб'єкти запобігання тінізації економіки (громадські організації, які залучаються до формування аналітичних звітів, проводять моніторинг тіньових схем, реалізують освітні та інформаційні кампанії щодо детінізації («CASE Україна», Transparency International Ukraine тощо), а також бізнес-асоціації. 2) Міжнародні суб'єкти: 1) суб'єкти загальної компетенції (Європейський Союз, Рада Європи тощо) б) суб'єкти спеціальної компетенції (OECD, FATF тощо).

Водночас зацентовано увагу на тому, що задля підвищення ефективності функціонування системи суб'єктів запобігання тінізації економіки необхідно: посилити інституційну координацію між органами; запровадити єдину інформаційну платформу для міжвідомчого обміну; розширити участь громадських організацій і бізнесу в процесі розробки аналітичних матеріалів; забезпечити прозорість, відкритість і цифровізацію контролюючих функцій. Комплексна взаємодія всіх учасників цієї системи є передумовою ефективної державної політики у сфері детінізації економіки.

Ключові слова: економіка, тінізація, суб'єкт, запобігання, корупція, правоохоронний орган, державна політика.

Kondrat A. V. System of entities preventing the shadow economy

The article studies the subjects of prevention of shadow economy and proposes their classification. It is indicated that the shadowing of the economy is a multifaceted socio-economic phenomenon that requires interagency coordination, an integrated approach and the participation of a wide range of subjects.

It is concluded that the system of subjects of prevention of shadow economy should be considered as follows: 1) National subjects of prevention of shadow economy, which should be divided into: 1) state subjects: a) general competence (President of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, etc.); b) subjects of special competence (ministries, departments, executive authorities, judicial, law enforcement agencies, etc.); 2) non-state actors to prevent the shadowing of the economy (public organizations involved in the formation of analytical reports, monitor shadow schemes, implement educational and information campaigns on de-shadowing (CASE Ukraine, Transparency International Ukraine, etc.), as well as business associations.

2) International actors: 1) subjects of general competence (European Union, Council of Europe, etc.) b) subjects of special competence (OECD, FATF, etc.).

At the same time, attention is focused on the fact that in order to increase the efficiency of the functioning of the system of subjects to prevent the shadowing of the economy, it is necessary: to strengthen institutional coordination between bodies; to introduce a single information platform for interagency exchange; to expand the participation of public organizations and business in the process of developing analytical materials; to ensure transparency, openness and digitalization of control functions. Comprehensive interaction of all participants in this system is a prerequisite for effective state policy in the field of de-shadowing the economy.

Key words: *economy, shadowing, subject, corruption, prevention, state policy.*

Постановка проблеми. Тінізація економіки є багатограним соціально-економічним явищем, що вимагає міжвідомчої координації, комплексного підходу та участі широкого кола суб'єктів. Ефективна протидія цьому процесу передбачає формування цілісної системи суб'єктів, які беруть участь у виявленні, попередженні, мінімізації та ліквідації тіньових економічних процесів. Спробуємо визначити склад, функціональне призначення та взаємодію основних суб'єктів, залучених до процесу запобігання тінізації економіки в Україні.

Варто вказати, що наразі відсутня концепція протидії тінізації економіки, яке є універсальним поняттям в рамках глобальної архітектури безпеки, стратегії економічної безпеки тощо. Можна визначити як комплексний план, розроблений урядом для забезпечення стабільності, стійкості та сталого зростання національної економіки має переважно протекційністський характер (що має сенс) і також спрямований на захист нації від різних економічних загроз, на підтримання довіри суспільства до економіки та її ключових параметрів, а також слугує зміцненню рамок національної безпеки шляхом усунення економічної вразливості та використання можливостей економічного зростання у повоєнний період [1].

Серед різних підходів до кращого тлумачення тіньової економіки як складного, міждисциплінарного явища ми змогли виділити її ключові елементи, які серед іншого включають: оцінку ризиків, рамки політики, розробку та впровадження політик, спрямованих на усунення ризиків та сприяння економічній стабільності; інституційна спроможність; економічна диверсифікація; розвиток інфраструктури; дослідження і розробки військових сил і засобів; міжнародне співробітництво з партнерами та союзниками.

Ефективна стратегія економічної безпеки [2], до реалізації якої очевидно прагне будь-яка сучасна держава, об'єднує ці елементи в одну міцну рамку, яка захищає економіку від потенційних загроз, водночас сприяючи сталому розвитку та стійкості.

Мета статті – проаналізувати суб'єктів запобігання тінізації економіки та запропоновано їх класифікацію.

Виклад основного матеріалу. Варто вказати, що процес запобігання тінізації економіки не є ізольованим явищем, а скоріше складовою національної безпеки. На думку деяких науковців, «подальший розвиток України, реалізація євроінтеграційного курсу, та й саме існування нашої держави в період загроз і небезпек ще більше, ніж у мирний час, вимагають активізації радикальних реформаторських процесів, насамперед, у сфері організації та діяльності сектору національної безпеки і оборони» [3].

Поняття тіньової економіки та національної безпеки дійсно глибоко взаємопов'язані. Фактично вони не можуть здійснюватися окремо національним урядом: детінізація економіки є одним з основних стовпів системи національної безпеки. Водночас національна безпека забезпечує економічну стабільність і розвиток, уможливорює тінізацію, а також захищає національні ринки від зовнішніх загроз, таких як війна, анексія, ембарго тощо.

Доцільно підкреслити, що досвід України, особливо в умовах зовнішньої агресії та внутрішньої економічної нестабільності, може суттєво відрізнитися від безпекових умов, з якими стикаються інші країни, що робить можливість перенесення цих ідей у різні контексти менш

застосовною. Ці обмеження свідчать про необхідність подальших досліджень, які включають кількісні методи та порівняльні дослідження в інших геополітичних умовах.

Як зазначено у науковій літературі, формування та реалізація державної політики національної безпеки в Україні є однією з найважливіших проблем ефективного управління суспільством, яке трансформується. Українська національна практика демонструє, що реалізація доктрин, стратегій, концепцій і програм у сфері національної безпеки повинна інтегрувати всі аспекти політичної діяльності держави і ґрунтується на теоретичних засадах, а також історичному досвіді.

Сьогодні теорія національної безпеки переживає етап динамічного розвитку з огляду на безпрецедентні умови, в яких опинилася наша держава внаслідок неспровокованої військової агресії [4].

Слід наголосити, що Закон України «Про національну безпеку України» є ключовим офіційним «орієнтиром» щодо поняття та змісту національної безпеки в нашій країні. Цей закон передбачає, зокрема, що національна безпека України за своєю суттю є захистом державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу, а також інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз.

У свою чергу, державна безпека – це захист державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру. Отже, критичне порівняння обох нормативних визначень свідчить, що національна безпека спрямована на захист України від загроз насамперед військового характеру; натомість державна безпека являє собою стан захисту України від різних загроз різного, невоєнного характеру. Ця відмінність має ключове значення в контексті розробки різних державних стратегій в Україні, а також у діяльності уповноважених органів державної влади та, меншою мірою, органів місцевого самоврядування.

Крім того, ч. 1 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» конкретизує основні вектори державної політики в частині національної безпеки і оборони. Вона спрямована на захист: людини і громадянина – їх життя, гідності, конституційних прав і свобод, а також забезпечення безпечних умов життєдіяльності; окремо, суспільство – його демократичні цінності, добробут та умови для сталого розвитку; сама держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність; територія та природне середовище – від надзвичайних ситуацій. Таким чином, ми маємо на увазі основні параметри захисту інтересів ключових учасників, а саме людини (громадянина), суспільства, держави, територій (довкілля). Ці ключові елементи розташовані в порядку їх важливості для державності – людина і громадянин ставляться на перше місце, що підкреслює людиноцентричний підхід демократичної держави, заснованої на верховенстві права [5].

Слід також пам'ятати, що забезпечення національної безпеки України в умовах триваючої євроінтеграції залежить, серед інших чинників, від системи суб'єктів запобігання тінізації економіки [6].

За результатами аналізу стратегій національної безпеки та економічної безпеки України доцільно дійти висновку, що модель інституційного механізму запобігання тінізації економіки включає кілька інтегрованих складових, зокрема стратегії національної та економічної безпеки. Уважний аналіз їх положень свідчить, що національна безпека і обороноздатність країни не може бути забезпечена без міцної економічної основи, без економічної стабільності держави. І навпаки, неможливо розробити власну національну модель ринкової економіки без забезпечення режиму її захисту як від зовнішніх (наприклад, військова агресія, тероризм, кібератаки та різноманітні гібридні загрози), так і внутрішніх (економічна злочинність, незахищеність прав власності, поширена корупція, поширеність шахрайських дій у ділових відносинах) загроз [7]. І відповідно наведені чинники напряму впливають на процеси запобігання тінізації економіки.

Зокрема, великим викликом як для політиків, так і для правоохоронних органів, так і для представників легітимної бізнес-спільноти, залишаються різноманітні питання, пов'язані з так званою «тіньовою економікою», а конкретніше з «білокомірцевими» злочинами [8].

Як пояснюють українські економісти, основними стовпами економічної безпеки України в рамках національної безпеки є промислова, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна та фінансова безпека [9]. Кожна з них є елементом набагато складнішого і ширшого за масштабом явища економічної безпеки. У сучасних умовах забезпечення економічної безпеки є особливо важливим, оскільки воно залишається фундаментальним для підтримання суверенітету, конкурентоспроможності, обороноздатності та соціальної стабільності, а також впливає на глобальну економічну динаміку в процесі запобігання тінізації економіки.

У цьому контексті варто вказати, що деякі зі згаданих національних програм, такі як стратегії енергетичної безпеки та продовольчої безпеки, слід розглядати як частину ширшої Стратегії економічної безпеки [10].

Запобігання тінізації економіки, а відповідно й економічна безпека є не просто компонентом, а критично важливою складовою системи національної безпеки України. Вона демонструє, що економічна стабільність і стійкість є необхідними для захисту суверенітету і територіальної цілісності, а також відіграють життєво важливу роль у забезпеченні військової оборони, соціальної згуртованості та інституційних реформ в умовах конфлікту, що триває.

Крім того, варто окреслити основні загрози економічній безпеці України – корупції, політичній нестабільності, енергетичної залежності та зовнішнього економічного тиску – у конкретному контексті умов воєнного часу. Саме тому доцільно говорити про рекомендації, такі як правові реформи та посилене регулювання ринку, які спрямовані на зменшення економічної вразливості в таких секторах, як енергетика та торгівля, безпосередньо вирішуючи проблеми, що посилюються зовнішньою агресією.

Разом з тим, доцільним вбачається продовження досліджень кореляції між національною та економічною безпекою, зокрема, шляхом адвокації інтегрованих політичних рамок, які відображають унікальні геополітичні виклики України. Це закладає основу для майбутніх досліджень того, як глобальні економічні тенденції перетинаються з безпекою України, а також оцінює ефективність існуючих стратегій у протидії як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам.

Варто не зупиняти дискурс про інституційні реформи, наголошуючи, що посилення потенціалу України у сфері правоохоронної діяльності та судової реформи є фундаментальним для забезпечення довгострокової економічної стабільності та детінізації економіки. У зв'язку з чим особливо важливим є вирішення системних викликів, таких як захист прав власності, антикорупційні заходи та прозорість бізнесу, для створення стабільного економічного середовища, яке може залучити сталі інвестиції, особливо в контексті післявоєнної відбудови.

Наведене потребує звісно розробки національної політики – прийняття концепції протидії тінізації економіки. Такий крок зумовить потребу визначення системи суб'єктів запобігання тінізації економіки та спонукатиме до розв'язання питання компетенції відповідних суб'єктів. Розглянемо наведене детальніше.

Статтею 4 Закону України «Про основи національної безпеки України» [10] визначено систему суб'єктів забезпечення національної безпеки, зокрема до них віднесено Президента України; Верховну Раду України; Раду національної безпеки і оборони України; Кабінет Міністрів України, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування; судового контролю; громадського нагляду.

Крім того Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [11] окреслено систему державних органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, до яких віднесено: а) спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю державні органи; б) державні органи, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій. Тим же нормативно-правовим актом до державних органів, спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю віднесено Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України. В разі необхідності

Верховною Радою України на постійній або тимчасовій основі можуть бути створені й інші спеціальні органи для боротьби з організованою злочинністю (ч. 1-2 ст. 5).

До державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, належать: а) органи Національної поліції і Служби безпеки України; б) органи прокуратури України; в) органи доходів і зборів, органи Державної прикордонної служби України та органи державного фінансового контролю; д) органи і установи виконання покарань та слідчі ізолятори; е) розвідувальний орган Міністерства оборони України; є) Служба зовнішньої розвідки України; ж) Національне антикорупційне бюро України; з) Бюро економічної безпеки України (ч. 3 ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [11]).

Окрему роль у структурі державних суб'єктів запобігання тінізації економіки відіграє Бюро економічної безпеки України, яке наділене широкими аналітичними та процесуальними повноваженнями. Так, ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» закріплено, що «Бюро економічної безпеки України – це центральний орган виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави». Бюро виконує функції з виявлення, розслідування та запобігання економічним злочинам, що є ключовими елементами тіньової економіки, зокрема: ухилення від оподаткування, фіктивне підприємництво, відмивання доходів та інші фінансові правопорушення.

Ще одним важливим суб'єктом запобігання тінізації економіки є АРМА, повноваження якої регулюється Законом України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», яким визначено, що Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, та/або з управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави або які конфісковано у кримінальному провадженні чи стягнено за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими (ч. 1 ст. 2 Закону).

У контексті нашого дослідження варто згадати про міжнародних суб'єктів запобігання тінізації економіки, оскільки вони також встановлюють правила поведінки на ринку та є суб'єктами економічної та національної безпеки. Зокрема до таких суб'єктів, у зв'язку з євроінтеграційними прагненнями нашої держави, доцільно віднести: Європейський Союз, Раду Європи, Європейську комісію, яка може укладати контракти від імені ЄС на кредити на ринках капіталу або від фінансових установ відповідно до рішення, прийнятого Радою Європейського Союзу, Європейський центральний банк, Європейський інвестиційний банк, Європейський фонд фінансової стабільності (EFSF), Європейський банк реконструкції та розвитку (EBRD), Міжнародний валютний фонд (МВФ), ООН, Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол), Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) та громадські міжнародні організації. А також міжнародні організації: Світовий банк, який підтримує Україну технічно та фінансово у сфері фінансових реформ; OECD, що надає методологічні рекомендації щодо боротьби з тіньовою економікою, а також Групу з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF), яка здійснює нагляд за запобіганням незаконним фінансовим операціям.

Варто вказати, що міжнародні суб'єкти запобігання тінізації економіки мають досить розгалужену систему, оскільки діють як на глобальному, так й на регіональному рівні. Крім того варто вказати, що до системи суб'єктів запобігання тінізації економіки відносять громадські організації, які залучаються до формування аналітичних звітів, проводять моніторинг тіньових схем (наприклад, «CASE Україна», Transparency International Ukraine),

реалізують освітні та інформаційні кампанії щодо детінізації. А також бізнес-асоціації: Асоціація платників податків України. Європейська бізнес-асоціація. Виступають за спрощення регуляцій, зниження податкового тиску, запобігання корупції.

Крім того у контексті міжнародних суб'єктів правовідносин, які виникають у зв'язку з запобіганням тінізації економіки доцільно розглядати вітчизняні судові органи, як суб'єкти національного рівня, а також Європейський Суд, ЄСПЛ тощо, як суб'єкти міжнародного рівня.

Висновки. Підводячи підсумок проведеному аналізу варто вказати, що система суб'єктів запобігання тінізації економіки в Україні охоплює широкий спектр державних і недержавних інституцій, кожна з яких виконує окремі функції. Систему суб'єктів запобігання тінізації економіки доцільно розглядати наступним чином:

1) Національні суб'єкти запобігання тінізації економіки, які доцільно поділити на: 1) державні суб'єкти: а) загальної компетенції (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України тощо); б) суб'єкти спеціальної компетенції (міністерства, відомства, органи виконавчої влади, судові, правоохоронні органи тощо); 2) недержавні суб'єкти запобігання тінізації економіки (громадські організації, які залучаються до формування аналітичних звітів, проводять моніторинг тіньових схем, реалізують освітні та інформаційні кампанії щодо детінізації («CASE Україна», Transparency International Ukraine тощо), а також бізнес-асоціації.

2) Міжнародні суб'єкти: 1) суб'єкти загальної компетенції (Європейський Союз, Рада Європи тощо) б) суб'єкти спеціальної компетенції (OECD, FATF тощо).

Водночас варто акцентувати увагу на тому, що задля підвищення ефективності функціонування системи суб'єктів запобігання тінізації економіки необхідно: посилити інституційну координацію між органами; запровадити єдину інформаційну платформу для міжвідомчого обміну; розширити участь громадських організацій і бізнесу в процесі розробки аналітичних матеріалів; забезпечити прозорість, відкритість і цифровізацію контролюючих функцій. Комплексна взаємодія всіх учасників цієї системи є передумовою ефективної державної політики у сфері детінізації економіки.

Список використаних джерел:

1. План відновлення України URL: <https://recovery.gov.ua/>
2. Рада національної безпеки і оборони України (2021). Рішення від 11 серпня 2021 року. «Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року (2021 року)». URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/U347_21?an=28&ed=2021_08_11
3. Chernysh R., Chekhovska M., Stoliarenko O., Lisovska O., Lyseiuk A. Ensuring information security of critical infrastructure objects as a component to guarantee Ukraine's national security. *Amazonia Investiga*, 2023, 12(67), 87-95. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.67.07.8>
4. Yuliia Zaporozhchenko, Yuliia Leheza, Yuliia Volkova, Olena Pushkina, Marat Koval Human Rights and Features of their Protection in Conditions of War: International Legal Standards, Administrative, Constitutional and Criminal Aspects URL: http://journal.uinsgd.ac.id/index.php/kh_Khazanah_Hukum, 2023 Vol. 5 No. 3: 245-252 DOI: 10.15575/kh.v5i3.33290 <https://doi.org/10.15575/kh.v5i3.33290>
5. Kumeiko Andrii, Artur Gordienko, Yulia Volkova, Ganna Goncharenko, Andrii Blahodarnyi State Safety as an Object of Legal Protection in Ukraine Studies in Volume 42, Issue 11, 2024 <https://doi.org/10.5281/zenodo.14242254>
6. Nakonechna I., Blahodarnyi A., Servatiuk L., Makarchuk V., Kobko V. Framework of national security actors of Ukraine in the context of European integration. *Amazonia Investiga*, 2022, 11(60), 47–52. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.60.12.5>
7. Rohatiuk I., Ivchenko B.-Y., Kanfui I., Solovyov E., Yermenchuk O., Denysenko O. Economic security of Ukraine in wartime: challenges and prospects. *Amazonia Investiga*, 2024, 13(81), 78-85. <https://doi.org/10.34069/AI/2024.81.09.5>

8. Mohilevskyi L., Fursa V., Sievidova I., Komziuk M., Khloponina-Gnatenko O., Pidkopai D. Ensuring the economic security of Ukraine in the aspect of the association agreement between the EU. *European Journal of Sustainable Development*, 2021, 10(2), 171-186. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n2p171>

9. Макроекономічний дайджест України (липень 2024 року) URL: <https://uifuture.org/dajdzhesty/dajdzhest-july/>

10. Про національну безпеку України Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

11. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>

